

УДК 37.016: 821.161.1"19"  
DOI 10.31494/2412-933X-2018-1-7-208-214

## Study of J. R. R. Tolkien's Works at the Lessons of Home Reading

### Вивчення творів Дж. Р. Р. Толкіна на уроках позакласного ЧИТАННЯ

**Irina Spivak,**

Candidate of Philological Sciences,  
docent

<https://orcid.org/0000-0002-5492-7501>

[irinaspivak46@gmail.com](mailto:irinaspivak46@gmail.com)

Berdiansk State Pedagogical  
University  
✉ 4 Schmidta, St.,  
Berdiansk, Zaporizhzhia region,  
71100

**Ірина Співак,**

кандидат філологічних наук,  
доцент

Бердянський державний  
педагогічний університет  
✉ вул. Шмідта, 4  
м. Бердянськ, Запорізька обл.,  
71100

Original manuscript received October 07, 2018  
Revised manuscript accepted November 12, 2018

#### ABSTRACT

The school course "World Literature" is an important component of the national literary education in Ukraine. The task of multicultural education remains topical in the modern teaching of Foreign Literature because it's considered as the search for links between the way of thinking, the peculiarities of world perception, set of mind, and cultural heritage of different countries. The new World Literature course geared toward children of the 5<sup>th</sup> – 9<sup>th</sup> forms organizes the work of the teacher to develop the key competencies and to nourish the domain-specific competencies. The implementation of the course's goals and objectives is provided at all World Literature lessons, regardless of the type and form of the lesson chosen by the teacher. The lessons of home reading as well as other lessons should be learner-centered that means the teachers draw on the students who acquire knowledge and skills independently. The objective of the teacher is to show the students the world of the book, learn them to orient within it, find the right and good book, and develop the ability to use it properly. The choice of the novel "The Lord of the Rings" by J. R. R. Tolkien for the lessons of home reading in the 8<sup>th</sup> form (the novel is in the list of works for home reading) was made due to the main aspects of the conception of character education and to the personality of R. Tolkien who was a worldwide famous writer and teacher whose didactic ideas found their way into his works. The appropriate methods, techniques and forms of work, background knowledge, interdisciplinary links (the English language), different kinds of the illustrative materials will provide the achievement of the goals and objectives of the home reading lesson through the novel "The Lord of the Rings" (we recommend the first part of the writer's trilogy). The lesson of home reading devoted to R. Tolkien's novel "The Lord of the Rings" encourages the students to orient within this work creatively, improves students' skills in analyzing and interpreting the novel in terms of its problems, deepens students' theoretic and literary knowledge (fantasy, science fiction, epic literature, novel), enhances the level of students' creative self-dependent work.

**Key words:** school course, learning, domain-specific competencies, interdisciplinary links, home reading, fantasy, background knowledge, types of the lessons.

Загальнокультурний розвиток учня – це запорука його успішної та всебічної реалізації в житті, це розвиток широкого планетарного мислення, яке дозволяє відчувати себе не тільки патріотом, а й громадянином світу. Тож особливу роль у цьому відіграє навчальна дисципліна "Зарубіжна література", яка прилучає дітей до загальнолюдських цінностей, виховує толерантне ставлення до різних народів, традицій і культур, має підготувати школяра до усвідомлення себе як високоморальної особистості взагалі, як представника інтелектуального цивілізованого світу.

Вивчення предмету "Зарубіжна література" в основній школі здійснюється за такими навчальними програмами: *Зарубіжна література*. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5 – 9 класи (2012 р. зі змінами 2015-2017 рр.) (колектив авторів, керівник – д. філол. н., проф. О. М. Ніколенко) [Програма, 2017]; *Світлова література*. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) із поглибленим вивченням. 8 – 9 класи (2013) (колектив авторів, керівник – д. філол. н., проф. О. М. Ніколенко) [Програма, 2013].

Програму "Зарубіжна література", 5 – 9 класи (2017 р.) розроблено на підставі Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (Постанова КМ України від 23. 11. 2011 р. № 1392) з урахуванням Державного стандарту початкової загальної освіти (Постанова КМ України від 20. 04. 2011 р. № 462) та відповідно до положень "Концепції Нової української школи" (2016 р.).

У названій програмі відображено чотири змістові лінії літературного компонента Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: емоційно-ціннісну, літературознавчу, культурологічну, компаративну. Так, емоційно-ціннісна лінія втілена передусім у змісті навчального матеріалу, забезпечує розкриття гуманістичного потенціалу та естетичної цінності творів художньої літератури, спрямована на формування духовно-емоційного світу учнів, їхніх етичних позицій, світоглядних уявлень і переконань, а також на розвиток інтересу учнів до художньої літератури, розширення кола їхнього читання, орієнтування у світі класичної і сучасної літератури (зокрема в бібліотечних фондах, інтернет-ресурсах) із метою пошуку необхідної книжки, розвитку вмінь і навичок читацької діяльності [Програма, 2017].

Вивчення літератури на етапі системного читання (8 – 9 класи) завершує розділ "Література ХХ–ХХІ ст. ", до якого входять твори різних жанрів, "популярні в різних країнах і пов'язані з проблемами сучасної молоді, тенденціями розвитку сучасного літературного процесу й культури загалом. Розширення кола сучасної літератури в програмі відбувається поступово: від нескладних творів казкового, пригодницького, фантастичного змісту до творів складніших і за своїм обсягом, і за жанрово-стильовими особливостями, і за проблематикою (моральною, загальнокультурною, історичною, суспільно значущою тощо). Сучасна література має

підготувати учнів до входження в сучасний світ, допомогти інтегруватися в соціокультурне середовище, знаходити спільну мову з однолітками різних країн і народів" [Програма, 2017].

Тож закономірним є вивчення на уроках зарубіжної літератури творів Дж. Р. Р. Толкіна – класика світової літератури ХХ століття, видатного англійського письменника та одного із засновників жанру фентезі. Актуальність обраної теми обумовлена тим, що роман "Володар Перснів" Дж. Р. Р. Толкіна рекомендовано для уроків позакласного читання у 8 класі.

Творчість філолога-медієвіста, письменника та професора Оксфорду Джона Рональда Руела Толкіна (*John Ronald Reuel Tolkien*, 1892 – 1973) вже не одне десятиріччя залишається предметом наукових досліджень (літературознавчих, лінгвістичних, культурологічних) і не втрачає популярності у масового читача. Цей факт обумовлений, по-перше, тими творами письменника, які, багато в чому, визначили і сформували жанр фентезі: повість "Хоббіт, або Туди і Назад" (1937), роман "Володар Перснів" (1954-1955), літературно-міфологічний епос "Сильмарилліон" (1977), по-друге, тим, що головний твір митця – роман-трилогія "Володар Перснів" (*The Lord of the Rings*) – був перекладений усіма основними західноєвропейськими та багатьма іншими мовами світу (показово, що кожен новий переклад сприймався у відповідній країні як визначна подія).

Науковий інтерес до літературної спадщини Дж. Р. Р. Толкіна підтверджують численні роботи англійських (Х. Карпентер (*John Howard Carpenter*), К. Кілбі (*Jack St. Clair Kilby*), Р. Фостер (*Robert Foste*), Т. Шиппі (*Tom Shippi*)), російських (С. Кошелєв, Р. Кабаков, С. Лузіна, І. Маклаков, О. Нестерова, О. Шустова) та українських (Ю. Лабунець, Д. Павкін, О. Тихомирова, Н. Ситник, Н. Четова) та ін. учених. Дослідження науковців присвячені в основному роману "Володар Перснів" або ж творчості письменника в цілому.

Популярність жанру фентезі на Україні, і безпосередньо творів Дж. Р. Р. Толкіна, засвідчує той факт, що у 2015 році при Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України було засновано Центр з дослідження літератури фентезі під керівництвом доктора філологічних наук, професора Тетяни Рязанцевої.

Сформувати цілісне уявлення про особистість та творчість Дж. Р. Р. Толкіна, його роль в становленні та розвитку жанру фентезі допоможуть вчителю зарубіжної літератури не тільки науково-критичні матеріали названих учених, а й публікації (статті, методичні рекомендації, розробки уроків), наприклад, Т. Зубаревої, О. Козій, Л. Овдійчук, С. Тихоненко, Т. Томіліної, Т. Шило та ін. у журналах "Зарубіжна література в навчальних закладах України", "Зарубіжна література в сучасній школі", "Всесвітня література в сучасній школі".

Мета статті – проаналізувати чинні шкільні програми із зарубіжної літератури для 5-9 класів і визначити особливості вивчення роману

Дж. Р. Р. Толкіна "Володар Перснів" на уроках позакласного читання у 8 класі.

Роман Дж. Р. Р. Толкіна "Володар Перснів" не входить в основний зміст вище зазначених програм з курсу "Зарубіжна література" (8 клас), однак його включено до списку творів для додаткового читання (призначені для уроків позакласного читання і уроків із резервного часу) (за вибором учителя). Тож, враховуючи зміст програми для 8 класу, вчитель може спланувати проведення уроку позакласного читання (на рік – 4 години) після вивчення розділу "Література XX – XXI ст. У пошуках себе і високого польоту" (назва в обох програмах однакова).

Зауважимо, що вибір роману "Володар Перснів" для уроку позакласного читання, пов'язаний, по-перше, з "концепцією виховання моральної особистості Дж. Р. Р. Толкіна як визнаного в світі педагогічного діяча, письменника, освітянина, літературознавця та управлінця XX століття і просто непересічної особистості", по-друге, з основними аспектами концепції виховання моральної особистості, які й сьогодні, – пише Ю. Лабунець, – є актуальними: "вільний вибір особистості; випробування владою; моральний обов'язок особистості; визначення ієрархії моральних цінностей; визначення особистісного сенсу життя та інші", по-третє, "твори Джона Рональда Руела Толкіна та його педагогічна діяльність мають глибоке філософське підґрунтя, що можна відобразити через дидактичні погляди освітянина на виховання моральної особистості і що знайшли відображення в його творчості" [Лабунець, 2015: 119].

За визначенням О. Ісаєвої, "позакласне читання – вид самостійного читання учнів, що здійснюється під керівництвом учителя-словесника на основі рекомендованих списків творів, запропонованих чинними програмами з літератури" [Ісаєва, 2000: 54]. Методика організації позакласного читання учнів різних класів ґрунтовно досліджена в роботах С. Абрамовича, Є. Вокальчука, Н. Волошиної, В. Збарського, О. Ісаєвої, В. Маранцмана, М. Наумчука, М. Снежневської, В. Чертова та ін.

Плануючи урок позакласного читання за романом "Володар Перснів" (рекомендуємо учням прочитати роман "Хранителі Персня" – першу частину трилогії), треба врахувати, що на текстуальне вивчення творів, які входять до розділу "Література XX – XXI ст. У пошуках себе і високого польоту", за програмою для 5-9 класів відводиться 6 годин, а для 8-9 класів – 15 годин. Необхідно також врахувати основні принципи організації та координації уроків класного та позакласного читання. Тож вважаємо доречним використати проблемно-тематичний принцип (за О. Ісаєвою) і провести урок за романом "Володар Перснів" після текстуального вивчення повісті Річарда Баха "Чайка Джонатан Лівінгстон".

Урок позакласного читання за романом "Володар Перснів. Хранителі Персня" може бути проведений (запропонуємо тему «Подорож до фантастичного Середзем'я») як традиційний (тип – урок-

бесіда за творами для позакласного читання (класифікація І. Соболева)), або у формі нетрадиційного уроку (урок-пізнавальна мандрівка, урок-подорож у часі і просторі, урок-проект, урок-фантазія, урок-рольова гра, мультимедійний урок). Тип уроку, відповідно, буде обумовлений темою, метою та завданнями уроку.

Вважаємо доречним використання на уроці фонових знань. Так, на етапі підготовки до сприйняття твору, розповідаючи про Дж. Р. Р. Толкіна (життєва доля письменника, його творчий шлях, світогляд автора), вчитель звертається до біографічних знань. На цьому ж етапі можуть бути використані й історико-культурологічні знання: презентуючи історію написання роману-трилогії, наприклад, один із учнів (індивідуальне завдання) акцентує увагу на тому, що надихнуло автора на роботу (легенди, міфи, літературні джерела), другий – розкаже про російські та українські переклади роману. Епічний твір Дж. Р. Р. Толкіна не буде повністю зрозумілим, якщо учні не матимуть уявлення про стиль, жанр зазначеного твору, тому необхідно на етапі аналізу твору використовувати літературознавчі фонові знання (визначення поняття "фентезі", повторення понять "міф", "фантастика", "епос").

На етапі аналізу художнього твору можна використати, наприклад, такі прийоми: евристична бесіда, характеристика образів-персонажів роману і складання плану характеристики одного з героїв твору, стислий переказ уривків з роману (наприклад, книга 1 "Тінь минулого", книга 2 "Рада Елронда", "Розпад Братерства" (за вибором учнів)), словесне малювання, складання сенкана, зіставлення окремих уривків твору з іншими видами мистецтва (у даному випадку – з фільмом П. Джексона "Володар Перснів. Братство Перснів").

Важливо також виконання завдань, що дадуть можливість учням продемонструвати знання англійської мови: на уроках зарубіжної літератури повинна звучати мова оригіналу, і тільки від учителя залежить, як буде організована ця робота. Так, вважаємо доцільним записати на дошці і прочитати англійською мовою ім'я та прізвище автора – Дж. Р. Р. Толкін та, відповідно, назви творів – "Хоббіт, або Туди і Назад", "Сильмарилліон", "Володар Перснів", "Хранителі Перснів" (в інших перекладах – "Братство Перснів"), "Дві вежі", "Повернення короля". Презентуючи історію написання роману-трилогії "Володар Перснів", можна, наприклад, зачитати англійською відгуки в пресі (*The Sunday Times*, *New Statesman*). На етапі аналізу художнього твору, характеризуючи образи-персонажі роману, учні можуть самостійно скласти сенкан українською та англійською мовами, або перекласти англійською запропонований вчителем сенкан (враховується, відповідно, рівень підготовленості учнів).

Підсумковий етап вивчення роману "Володар Перснів: Хранителі Перснів" може бути проведений (як варіант) у різних формах: індивідуальні (робота з картками, творчі роботи різного характеру), групові (мозкова атака), колективні (узагальнююча бесіда, літературна гра, літературний диктант, тестування, кросворд).

Завершенням роботи на уроці позакласного читання повинно стати логічно вмотивоване диференційоване домашнє завдання. Можна запропонувати учням восьмого класу, наприклад, підготувати усну розповідь "Пригоди в Ширі"; намалювати ілюстрації до роману "Володар Перснів: Хранителі Персня"; скласти анкету роману; написати твір "Лист до Толкіна"; взяти інтерв'ю у Дж. Р. Р. Толкіна; написати есе "Світ Дж. Р. Р. Толкіна". Цікавим і творчим домашнім завданням, на нашу думку, може бути створення креалізованих текстів за романом "Володар Перснів: Хранителі Персня": постер, буклет (або брошура), буктрейлер.

На уроці позакласного читання за романом "Володар Перснів" доречним вважаємо використання різних видів наочності, наприклад: предметно-образної (портрет Дж. Р. Р. Толкіна, фотознімки, текст роману "Володар Перснів: Хранителі Персня", виставка творів письменника (анг. мовою, в рос. та укр. перекладах), умовно-схематичної (алгоритм складання асоціативного ланцюжка (після розповіді вчителя про письменника), алгоритм "Як підготувати синквейн (сенкан)" (2-3 героя роману за вибором учнів – на етапі аналізу художнього твору), динамічно-синтетичної (фрагмент фільму британського режисера Пітера Джексона "Володар Перснів. Братство Персня" (2001 р.)).

Таким чином, твори Дж. Р. Р. Толкіна ("Хоббіт" – 5 клас, "Володар Перснів" – 8 клас) входять до Програми шкільного курсу "Зарубіжна література" і призначені для уроків позакласного читання.

Дж. Р. Р. Толкін створив нову міфологію вигаданого світу – світу із власним часом і простором. Оповідючи історію вигаданих цивілізацій, письменник утверджував добро і справедливість, обов'язок і честь, красу і гармонію – найважливіші цінності Всесвіту.

Тож вивчення творів визнаного в світі педагогічного діяча, автора концепції морального виховання особистості, письменника, освітянина, літературознавця і просто непересічної особистості, цілком відповідає меті, завданням і змісту навчального предмету "Зарубіжна література".

### Література

1. Зарубіжна література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5 – 9 класи (2012 р. зі змінами 2015-2017 рр.) (колектив авторів, керівник – д. філол. н., проф. О. М. Ніколенко). [Електронний ресурс] – Режим доступу : [https // mon. dok. ua](https://mon.dok.ua)

2. Ісаєва О. О. Позакласне читання як засіб формування читача // Ісаєва О. О. Організація та розвиток читацької діяльності школярів при вивченні зарубіжної літератури: Посібник для вчителя. – К.: Ленвіт, 2000. – С. 54 –75.

3. Лабунець Ю. О. Використання інтертекстуальності творів Дж. Р. Р. Толкіна у вихованні моральної особистості [Текст] // Первый независимый научный вестник. – 2015. – № 1. – С. 118 –120.

4. Світова література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) із поглибленим вивченням. 8 – 9 класи (2013) (колектив авторів, керівник – д. філол. н., проф. О. М. Ніколенко). [Електронний ресурс] – Режим доступу : [https // mon. dok. ua/Zarubizhna literatura](https://mon.dok.ua/Zarubizhna_literatura).

## References

1. Programa dlya zagalnoosvitnih navchalnih zakladiv. 5 – 9 klasi (2012 r. z zminami 2015-2017 rr.) (kolektiv avtoriv, kerivnik – d. filol. n., prof. O. M. Nikolenko). [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu : [https // mon. dok. ua](https://mon.dok.ua)
2. Isayeva O. O. Pozaklasne chitannya yak zasib formuvannya chitacha / O. O. Isayeva // Isayeva O. O. Organizaciya ta rozvitok chitackoyi diyalnosti shkolyariv pri vivchenni zarubizhnoyi literaturi: Posibnik dlya vchitelya.– K. : Lenvit, 2000. – S. 54 –75.
3. Labunec Yu. O. Viktoristannya intertekstualnosti tvoriv Dzh. R. R. Tolkina u vihovanni moralnoyi osobistosti [Tekst] / Yu. O. Labunec // Pervyj nezavisimyj nauchnyj vestnik. – 2015. – № 1. – S. 118 –120.
4. Svitova literatura. Programa dlya zagalnoosvitnih navchalnih zakladiv (klasiv) iz pogliblenim vivchennam. 8 – 9 klasi (2013) (kolektiv avtoriv, kerivnik – d. filol. n., prof. O. M. Nikolenko). [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu : [https // mon. dok. ua](https://mon.dok.ua)

## АНОТАЦІЯ

*Шкільний курс "Зарубіжна література" – важлива складова вітчизняної літературної освіти. Актуальним у викладанні зарубіжної літератури залишається завдання полікультурної освіти: світова література в школі розглядається як пошук зв'язків між способом мислення, особливостями світосприйняття, менталітету, культурних надбань різних країн. Нова програма із зарубіжної літератури для 5 – 9 класів спрямовує роботу вчителя на розвиток ключових компетентностей та на формування предметної літературної компетентності. Реалізація мети та завдань програми передбачена на всіх уроках зарубіжної літератури, незалежно від типу та обраної вчителем форми проведення. Урок позакласного читання, як і всі інші уроки, має бути особистісно-зорієнтованим – опиратися на самостійне здобуття учнем знань та вміння їх використовувати. Завдання вчителя – спочатку показати учням світ книги, навчити орієнтуватися у ньому, знаходити правильну та потрібну книгу і виробити вміння правильно нею користуватись. Вибір роману "Володар Перснів" для уроку позакласного читання у 8 класі (входить до списку творів для самостійного читання) пов'язаний з основними аспектами концепції виховання моральної особистості Дж. Р. Р. Толкіна як всесвітньо відомого письменника та педагогічного діяча, дидактичні погляди якого знайшли відображення в його літературній творчості. Досягнення поставленої мети на уроці позакласного читання за романом "Хранитель Персня" (рекомендуємо першу частину трилогії письменника) забезпечуть відповідні методи, прийоми та форми роботи, фонові знання, міжпредметні зв'язки (англійська мова), різні види наочності. Робота на уроці позакласного читання за романом Дж. Р. Р. Толкіна повинна сприяти творчій співпраці, діалогу учнів з художнім твором, удосконаленню навичок аналізу та інтерпретації художнього твору в аспекті його проблематики, поглибленню теоретично-літературних знань (фентезі, фантастика, епос, роман), удосконаленню рівня творчої самостійності учнів.*

**Ключові слова:** програма, вивчення, літературні компетентності, міждисциплінарні зв'язки, позакласне читання, фентезі, типи уроків, фонові знання.